

SZEMLE

MARIJA FORTUSZ:

AZ „ALBA REGIA” HŐSEI

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1973. 113 p.)

A kis könyv alcíme: Egy felderítő őrnagy feljegyzései a második világháborúból. A felderítő őrnagy: Marija Fortusz, aki részt vett az orosz forradalomért folyó polgárháborúban, ott található a spanyol nép harcának küzdőterén, ahol hősi halált halt férje, majd fia is. A szerző dolgozott a Kóminternben, és a Nagy Honvédő Háború idején egyike volt a legkiválóbb szovjet felderítőknek. Magyarországon ismertté — és bátran mondhatjuk: népszerűvé — akkor vált, amikor a magyar közvélemény tudomást szerzett Fortusz székesfehérvári akciójáról. Az 1944. december 23-án felszabadított Székesfehérvárt 1945 januárjában a nagy erőkkel támadó németek visszafoglalták. Életbevágóan fontos volt a 3. Ukrán Front parancsnoksága számára, hogy a városból való visszavonulás előtt megbízható felderítőbázist hozzon létre Székesfehérvárott. E bázis megteremtését kapta feladatul Marija Fortusz. A szovjet rádióslány, Ligyija Martiscsenko elhelyezése azonban rendkívül kockázatos volt. Fortusz a feladat végrehajtásához segítséget kapott egy antifasiszta érzelmű orvostól és feleségétől, Sárítól. Ők vállalták Ligyiát, és támogatták veszélyes és fontos feladatának elvégzésében. A könyvből tudomást szerzünk arról is, hogy Ligyija és Marija 16 év után újra találkoztak. 1965-ben pedig ismét Magyarországon köszöntötték egymást az „Alba Regia” fedőnevelő akció egykori résztvevői, illetve közvetett szereplői: Marija Fortusz, Ligyija Martiscsenko és a Hornyánszky házaspár.

Marija Fortusz könyvében természetesen foglalja el az egyik főhelyet az „Alba Regia” akció leírása. Különböző ez a történet szolgált alapötletül az Alba Regia című magyar játékfilm forgatókönyvéhez.

Nem kevésbé izgalmas, sőt ismeretlen a szerző magyarországi tevékenységének alábbi epizódja. 1945 január végén többedmagával a németek által még megszállt Budára ment. Az volt a feladatuk, hogy a budai vár egyik épületében lévő igen fontos titkos okmányokat és érvényes katonai úrlapokat megszerezzék. A rendkívül izgalmas és veszélyes feladatot sikerrel hajtották végre, és birtokukba kerültek azok az okmányok, melyek egy másik nagy jelentőségű felderítési akció előfeltételéhez voltak fontosak.

Egy másik akció a „Balaton” fedőnevet kapta. Végrehajtói: Demeter Gábor és Zsarnai István. Felkészítésükben és az egész akció megszervezésében oroszlanrészre volt Marija Fortusznak. A felkészülés után, a 3. Ukrán Front parancsnokságának utasítására, 1945. március 31-én indult el a két magyar: „Gábor” és „Rudolf” (utóbbi Zsarnai). Ejtőernyővel ereszkedtek le az ellenség hátába, és április 1-től megkezdték rádióadásaikat, melyek során értékes információkkal segítették a szovjet csapatok parancsnokságát. Az 1945. május 12-ig tartó feladat végrehajtása során sokszor kerültek életveszélyes helyzetbe és valóban kalandos körülmények között jutottak el egészen D. Landsberg osztrák városig. Demeter Gábor és Zsarnai István fel-

derítő tevékenységéről részletesebb felvilágosítást kapunk Marija Fortusz könyvéből és arról is, hogyan találkozott több mint két évtized után a szovjet őrnagynó a két magyar önkéntes felderítővel.

Az „Alba Regia” hősei című visszaemlékezés megjelentetésével a Zrínyi Katonai Kiadó a felszabadító harcok

egykori részvevőivel ismerteti meg a mai olvasókat és ezzel nemcsak az internacionalista kapcsolatok erősítését szolgálja, hanem — éppen egy nagyszerű szovjet asszony és katona emlékei alapján — újabb tényekről ad tájékoztatást a magyar hazafiak antifasiszta tevékenységére vonatkozóan.

Godó Ágnes

HANSGERD GÖCKENJAN:

HILFSVÖLKER UND GRENZWÄCHTER IM MITTELALTERLICHEN UNGARN

(*Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa. Band V. Wiesbaden. 1972. 261 p.*)

A szerző a forrásanyag és az irodalom alapos ismeretében kiváló s a magyar történettudomány számára is hézagpótló monográfiát írt az Árpád-kori Magyarország katonai „segédnépeiről” és határőrszervezetéről. Elsősorban e „segédnépek” s a határőrszervezet közötti összefüggéseket igyekezett tisztázni.

Munkája első részében ismerteti az Árpád-kori Magyarország gyepűrendszerét, a határőrség szervezetét és a honvédelemben betöltött funkcióját. E részben igen érdekesek a határőrnépek társadalmi szerkezetére vonatkozó fejtegetései, melyekben a határőrök szabad, vagy nem szabad társadalmi állapotáról, felszabadulásáról és rétegződéséről ír.

A további fejezetekben egyenként tárgyalja a „segédnép”-nek tekinthető, vagy a határőrszolgálatot teljesítő népeket. Határőrnépként említi a honfoglaló magyarság egyik törzsét, a Nyék törzset, a Kurszán fejedelem kíséretének tartott Kék-kend népet, mely véleménye szerint Kurszán halála után lett alávetett és határőrzésre kijelölt népelemmé.

Igen érdekes a kabarokról szóló fejezet, bár itt túlságosan merész következtetésnek tartjuk, hogy a Salamon király és a hercegek közötti harcban a Bécsi Képes Krónika által említett 15 hercegi „agmen” kabarokból állhatott. Igen alapos a kálizokról szóló fejezet, melyben a „szaracén”, „izmaelita”, „böszörmény” néven sze-

replő kereskedő népelem gazdasági tevékenységét is leírja.

A besenyőkről szóló fejezetben ismerteti a nép múltját a Pontus vidékén, a Kijevi Fejedelemségben, Bizáncban és végül Magyarországon. Megvizsgálja a besenyők településeit az ország különböző részein és szerepüket a határőrszervezetben. Mivel az ország belső területein is éltek, kétségtelen, hogy nem az összes besenyők voltak határőrök, bizonyos részük azonban feltétlenül az volt.

Göckenjan művének utolsó fejezete a székelyekkel foglalkozik. Röviden ismerteti a székelyek eredetét tárgyaló óriási és ellentmondásos irodalmat, és csupán annyit állapít meg, hogy a székelyek a honfoglalás idején lettek a magyarok „segédnépévé”.

Megvizsgálja a székelyek „segédnépi” szerepét — részvételüket az Árpád-kori Magyarország háborúiban. Nézete szerint a székelyek erősebbek voltak a többi határőrnépnél, mert zömük egységes települési területen lakott. Jelentős fegyveres erőt voltak képesek kiállítani: 1241-ben 4000, 1332–37-ben kb. 6800 harcost. Zsigmond korában már 7000–12 000 fegyveresük lehetett. Részletesen és igen áttekinthetően írja le a székely társadalom szervezetét, osztálytagozódását. Rétegződését szerinte IV. Béla hadseregreformja indította meg, mely minél több nehéz-fegyverzetű harcost akart előteremteni. 1339-ben már elfordul a „tria generis siculorum” kifejezés, a XV. szá-